

Balázs Géza

Nyelvtudomány és informatika

Furcsa kettősség: helyét kereső tudomány

■ Nyelvtudomány és informatika kapcsolatában furcsa kettősség figyelhető meg: a nyelvtudomány, azon belül a számítógépes nyelvészet, előreszaladt az informatika támogatásában, például a szoftverek fejlesztésében, míg az informatikának a kultúrára, nyelvre gyakorolt hatásával szinte mindmáig nem törődött. Ennek fő oka az, hogy sem az informatikusok, sem a számítógépes nyelvészek az utóbbi évtizedig nem is gondoltak arra, hogy az informatika milyen mértékben alakítja át a világot, a kultúrát, magatartásformáinkat, a nyelvet. Megkérdeztem a magyar számítástechnika „nagy öregjeit”, hogy a tudomány magyarországi indulásakor, az 1960-as években mit gondoltak, mire lesz jó a számítástechnika. Mosolyogva közölték: arra gondoltak, hogy gyorsabb lesz vele kiszámítani a nyugdíjakat. A nyelvtudomány és az informatika kezdeti kapcsolatában hamar kialakult a számítástechnikai nyelvészet kifejezés, ám az informatikának a nyelvre gyakorolt hatását kutató irányzat nevét máig keressük: *digitális nyelvtudomány, internetnyelvészet, netnyelvészet?*

Bár ennek a netnyelvészetnek a helye ma már körvonalazódik. Olyan témák tartoznak körébe, mint a digitális kommunikáció (CMC = computer mediated communication), elektronikus írástudás, internet-galaxis, hálózatosodás, hiperlink, hipertextualitás, hiperexpánzió, e-retorika, digilektus, új beszéltnyelviség (másodlagos írásbeliség, „spontán” írott nyelv), emotikon, ikonikus fordulat stb. Ma már a netnyelvészet több mint az átalakuló vagy új nyelvi jelenségek leírója és magyarázója. Mivel az internet valójában „kihelyezett agy (memória)”, vele együtt új gondolkodási és kifejezési formák jönnek létre, amelyek erőteljesen és folyamatosan hatnak a kultúrára. Valószínűleg igazunk van akkor, amikor az internet hatására a kulturális evolúcióban gyors, minőségi változást, etológiai kifejezéssel „megugrást”, „meghaladást” jelzünk. Erre pedig nincs fölkészülve az emberiség, a tudományok, a pedagógia, a szülők generációja, de még az aktuális hatalmak sem.

A magyarországi netnyelvészet előzményei a nyelvi jelenséget fölfedező nyelvművelésben, valamint a társadalom és nyelv viszonyát vizsgáló szociolingvisztikában fedezhetők föl. Alkalmazott netnyelvészeti kérdéseket sorolhatunk: kommunikációs megjelenés/viselkedés digitális térben, digitális olvasás-írás, a kézzel írás jövője, új tudományos és kulturális lehetőségek, tudásmegosztás, digitális „nyomok”, nyelvi profil. A kiváltott hatások föltételezik a nyelvstratégiai következtetéseket is.

A technológia visszavág

A Gutenberg-galaxis első tudományos leírójától, McLuhantól tudjuk, hogy „a médium maga az üzenet”, azaz a közeg befolyásolja az üzenetet, például az írásbeliség sokban elkényelmesíti az embert. Nem kell mindent tudni, hiszen le van írva. Ezt a megközelítést nevezhetjük *technikai determinizmus*nak. Eszerint a technológia olyan eszköz, amely önálló életre kel. Egy másik, ezzel ellentétes hozzáállás, a *technológiai szomnambulizmus*, vagyis technológiai „alvajárás”, mely szerint az eszközöket felvesszük, használjuk, majd letesszük, s ezek különösebb hatással nincsenek a világ dolgaira. Mindkét megközelítés túlhajszolása hibás.

Az emberi kommunikáció a nem verbális közlésekkel indult. Majd kialakult a szóbeliség. Mái sok nép vagy ember él pusztán szóbeliségben. Később megjelent az írás, sok évezreden át nagyon lassan terjedt, majd alig több mint ötszáz éve a nyomtatás elindította iparszerű terjedését, amelyet a sajtó teljesített be. Az írásbeliség lassította a nyelvi változások ütemét, hiszen a rögzített kódtól nem lehet „büntetlenül”, a megértés veszélyeztetése nélkül eltérni. A kommunikáció technológiájának még újabb korszakát a XIX. században föltalált hangrögzítés és a hangtovábbítás (gramofon, telefon, rádió) jelentette – ennek a korszaknak elegendő volt száz év. Utóbb kiegészült a képek rögzítésének és küldésének módjával (fénykép, mozgóképek, televízió). Létrejött a multimediális (több médiumot egyszerre alkalmazó) technika.

A három nyelvi technológiai korszak – élőbeszéd, írás, közvetített élőbeszéd – mind alapvető nyelvi változásokkal járt együtt. Az élőbeszéd és az írás különbségét mindenki ismeri, aki egyszer lejegyzett egy élőszóban elhangzott beszélgetést, vagy hangosan föl kívánt olvasni egy szöveget. Az írás kötött, szerkesztett; szigorúbb nyelvtana van. A közvetített élőbeszéd (a telefon, a rádió) nem tökéletes élőbeszéd. Jellemzi a jelenlétélmény korlátozottsága vagy hiánya, a rádió esetében a tömegesség, az egyirányúság, a felolvasás (ha nem is kizárólagosan). Ong „*másodlagos szóbeliségnek*” nevezte el ezt a harmadikfajta nyelvi kommunikációt, amely csak részben emlékeztet az élőszavas kommunikációra. Most pedig itt van a nyelvi létformák negyedik korszaka. Létezik az élőszavas kommunikáció, még olvasunk és írunk, telefonálunk, de már mindennapi élmény a „mobil”, a számítógép és az internet. Fölbukkant egy új, közösségi írásmód, amelyet *másodlagos írásbeliségnek* nevezünk el (más terminusok: írott beszédnyelv, írott párbeszéd, virtuális írásbeliség, mediálisan írott – koncepcionálisan szóbeli – írás, spontán írott nyelv).

Ennek különlegessége, hogy technológiáját, szabályait nem az iskolában, szervezett keretek között alakították ki és tanítják, hanem spontán módon szerveződik, ám közben mégis beolvasztja az emberiség írástörténetének számos elemét.

Az informatika folyamatos technológiai változásokat jelent. Aforisztikus tömörséggel így fogalmazta meg valaki: „korunkban csak az átmeneti idők tartósak”. A változások mostantól nem emberöltőkön át, a hagyományokat részben megőrizve, hanem egyetlen emberöltő alatt zajlanak, ráadásul a folyamatos technikai átalakulás senkit nem biztathat azzal, hogy elég egy újabb technikát megtanulni, s akkor mindent tudunk, mert egy-két év múlva az egész úgyis átalakul. Az új kommunikációs technológia alapja a digitalizálás (a számítógépesítés). Egyes számítógépek már beszélnek, nincs messze az idő, hogy (ha szükséges) mindegyik beszélni fog velünk, és mi beszéddel irányíthatjuk őket. A média gyökeresen átalakul: a tömeg- és telekommunikáció összekapcsolódásából létrejön az új média, amely minden eddigi tömegkommunikációs felfogásnak, tételnek ellentmond, és egy egészen új információs minőséget hoz létre. Az új médiában, amelyet leginkább egy számítógépes televízió tudunk elképzelni, találkozik a sajtó, a rádió, a televízió, a film(tár), a könyvtár, a hírügynökség és a telefon.

Sok mindenre felkapjuk már ma is a fejünket, de még csak sejtéseink vannak arról, hogy ez az új technológia mennyire rendezi át a kommunikációnkat, így a nyelv-

használatunkat is. Részben visszatérünk ősi kommunikációs formánkhoz, az élőbeszédhez, no meg a jelenlétélményhez (jelenidejűség, látvány). Ez egyfajta visszatalálást jelent a sokáig mellőzött vizualitáshoz (képszerűséghez). Mondják is: ikonikus (képi) fordulat korában élünk. Persze olvasunk is, de nem kétséges, hogy a számítógépes olvasás más, mint a hagyományos sajtó- vagy könyvolvasás. Részben persze írunk (még), de ez az írás sokban eltávolodást jelent a hagyományos írásmódtól. Ahogy a beszédben elterjedt a szlenges, a beszéd alkotómódjára emlékeztető kommunikáció, úgy az írásban is létrejön egy beszéd közeli, „szlenges írásmód”. Ennek látjuk már kezdeteit az SMS-üzenetekben (amelyeknek húsz év után gyakorlatilag vége, de az ott kialakult írásmód persze megy tovább), a villámposta-szövegekben, a számítógépes csevegő csatornákon. Ilyen jelenség például a rövidség, a hevenyészettség, a jelzészzerűség, a sajátos grafikus (képi) megoldások, a szöveg megszőkített képének és világának a megszűnése. A számítógépes és internetes szövegek esetében nemcsak az írásmód, az íráskép más, hanem ehhez még hozzájárul az átszerkesztés, átírás (linkek = élőkapcsok segítségével), az „ugrás” lehetősége is, amely kitágítja a szövegek határait, sőt a szövegek közötti átjárás lehetőségét. Az internetes szövegeknek gyakorlatilag nincs elejük és végük, sőt kezükre és életükre találó metaforát is használnak: „az internetes szöveg olyan, mint a pára”. Az internet interaktivitására (kölcsonös cselekvésre, párbeszédre) serkent, ezzel új kommunikációs lehetőségeket teremt, másokat viszont visszaszorít. A web1-nek nevezett internetes tartalmak mellett fölbukkannak a web2-nek nevezett lehetőségek: ezekben az a lényeg, hogy az internet inkább csak forma, lehetőség, a tartalmakat az emberek maguk töltik ki. Körvonalazódik a web3, a szemantikus internet.

Mindezzel együtt jár az információ mennyiségének a megsokasodása. Manapság már jóval több az információ, mint amennyit az ember befogadni képes. Az agykutatók szerint agyunkban még lenne kapacitás, de a befogadás sebessége már nem növelhető. Pedig megpróbáljuk: ezért akarunk gyorsabban beszélni, írni, levelezni, informálódni... és élni. Sokkal több információ bombáz bennünket, mint korábban, a saját tapasztalatunk azonban folyamatosan csökken, s föltehetőleg érzelmi életünk semmivel sem árnyaltabb, mint ezer évvel ezelőtti ősünké. Freund Tamás (1999) egy interjúban elmondta: „Az emberré válás után évezredekken keresztül párhuzamosan nőtt az agy befogadóképessége, kapacitása és a feldolgozandó információ mennyisége. Mára párhuzamos ollóvá nyílt szét. Az

emberi agy felvevőképessége biológiai okból nem tud gyorsabban nőni. Mivel minden kapacitást leköthet a külső információk befogadása, nem tud figyelni a belső világra, amely az évezredek kulturális örökség hordozója. Nem érzékeli a lélek hangjait, nem figyel kellőképpen az erkölcsi-etikai normákra, a szűkebb és tágabb közösséget megtartó érzelmekre. Így pedig nem válik okosabbá, bölcsébbé.”

Úgy vélem, hogy információs szempontból az emberre két veszély leselkedik: ha nincs valamiről információja, illetve, ha valamiről nagyon sok (szervezetlen, struktúrátlan) információja van...

A beszéd, az írás, az új beszélnyelviség más és másfajta gondolkodási és annak megfelelő nyelvi formákat követelt meg. Most van kialakulóban egy újfajta gondolkodási-logikai forma, amely a nyelvre (nyelvekre) alapvető hatással lesz. A nyelvi minőséget jelentő változások fölgyorsulnak. Vajon miért lazul a mondat szerkezet? Miért bukkan föl egyre több agrammatikus (a megfigyelt, leírt nyelvtani szabályoktól eltérő) forma, miért csökken a konkrétság kifejezése, miért nő a nem valódi, vagyis az álalárendelések, valamint a mellérendelések száma? Miért rövidülnek a szavak, miért telik meg a közlés még több fatikus formával, hezitációval? Miért mellőzik az írásjeleket? Ezzel szemben miért használnak egyre több emotikont – sőt animatikont (mozgó emotikont)? E jelenségeket mind a technológiai változások indították el.

Véglegesen és végletesen átalakulnak a humán tudományok is. Most még csak azt látjuk, hogy tegnap még volt hangjáték és diafilm, ma nincs; Jókai volt az egyik legolvasottabb író; volt választékos, tiszta beszéd a médiában; tudtunk kézzel írni: írtunk levelet, naplót; felolvastak, mesét mondtak a szüleink; báboztak az óvodában; fejből tudtunk idézeteket; népdalokat tudtunk énekelni, és fel tudtuk sorolni a magyarországi megyéket és megyeszékhelyeket. Ma meg mindez nincs vagy hiányos vagy fölösleges. Archaizálódik a kultúra és a kommunikáció mindmegannyi válfaja. Sajnálkozunk, hogy egyre kevesebben olvasnak, egyre többen már csak a tévéből (30 év alatt sokkal inkább a netről) szerzik információikat. Ha alaposan körülnézünk, láthatjuk: alapvető kultúraváltás zajlik, amelynek egyik összetevője és tünete a nyelvi-kommunikációs változás.

Az „írástudók” kötelessége

Mindezzel kötelessége foglalkozni az értelmiségnek, amelyet korábban „írástudónak” neveztek. Ma talán a hagyományos és digitális írástudó lenne a jó megjelölés. Meglátásom szerint a technokulturális világból három vá-

lasz következik a társadalomtudomány számára. Az egyik az, hogy mindig voltak változások, a mi dolgunk csak az, hogy kutassuk és megállapítsuk a tényeket. Nem kétséges, hogy ez érvényes válasz, de hiányos, öncsonkító. A másik az, hogy örüljünk a változásnak, „fürödjünk meg” nyelvi hozadékában, mert ez természetes folyamat, az emberiség eddig is mindig örök változásban élt, egyébként sem tehetünk semmit. Tagadhatatlan, hogy ez is érvényes válasz, és senkinek ne jusson eszébe a romantikus antikapitalisták mintájára géprombolásba (mondjuk, számítógép-összetörésbe, villanykikapcsolásba) fogni. De szerintem ez sem elegendő. A harmadik válasz az lehet, hogy ne csupán kövessük az eseményeket, hanem – amennyiben lehet – menjünk eléjük, vázoljunk fel stratégiát és taktikát a nyelvi-kommunikációs változások jövőjével kapcsolatban. Őrizzünk meg mindent, ami kipróbált és jó, bátran féltsük azt, amit a kultúrát alkotó társadalom fölhalmozott, ezeket az értékeket védjük. (Lásd a Cultural Environment Movement – CEM – a kulturális környezet védelméért amerikai értelmiségi mozgalom; Gerbner, 1997. 15.)

Ez nincs ellentétben azzal, hogy természetesen fogadjuk el mindazt, ami az új technológiákban hasznos. Lehetséges egy negyedik válasz, illetve reagálás is: mi közünk nekünk, nyelvészeknek mindehhez? De ezt nem sorolom az érvényes válaszok közé.

Egyetlen kultúraváltás sem fájdalommentes. Ez a mostani különösen nem az. És nyugodjunk bele: nem lesz vége sohasem.

A humán tudományokra, a bölcsészettudományokra, köztük a nyelvtudományra, azon belül a most körvonalazott netnyelvészetre feladat vár.

Az informatika nyelvi hatásai

Az informatikai forradalomnak minden eddiginél jellemzőbb sajátossága: a gyorsaság. Az írásnak több ezer, a nyomtatásnak sok száz év kellett a tömeges elterjedéshez. Ráadásul a mostani folyamat a korábbi kommunikációs változásoktól eltérően mindvégig átmenet marad. Szüntelen átalakulásra, módosulásra, idomulásra, azonosulásra kényszeríti felhasználóit, vagyis állandósul a változás és az alkalmiság. A tanuláshoz, az alkalmazkodáshoz időre van szükség, ezt a gyorsaság és az állandó átalakulás nem engedi meg. Az ipariból informatikaivá váló fogyasztói társadalom jelszava: juss hozzá, használd egy kicsit, dobd el, és tanuld újra az információs eszközeidet, szokásaidat (is)! Csakhogy az információnak továbbra is – ha nem is egyedüli – hordozója a verbális (beszélt) nyelv. Ezzel kapcsolatban persze igaz: a verbális nyelv is visszaszorul a globális felfogást, érzékelést biztosító vi-

zuális „nyelv” javára, új képi forradalommal is kopogtat. Nos, ezt is figyelembe kell vennie a verbalitásért, a nyelvért érzett felelősségtudatunknak. Hiszen az európai műveltség egy évezrede alapvetően a verbalitáson alapul.

A most kialakult nyelvi létmód, az új beszéltnyelviség szóképzési, nyelvtani, sőt hangtani változások sorát indítja el. A nyelv változik – ez természetes folyamat –, de az informatika által megtámogatott változás éppen sebessége és erőssége folytán a nyelv legalapvetőbb jellemzőjével, a hagyománnyal kerül összetűzésbe. Életünk talán még kicsit gyorsítható, de a nyelvi változások feldolgozására, beépülésére szolgáló időre ez már nem mondható el.

Lássuk ezek után mindazt, amire felfigyeltünk, vagy amire fel kellene figyelniünk az informatikai világ nyelvi hatásaival kapcsolatban.

(1) Az új technológia szóforradalommal jár együtt. Töménytelen idegen szó áramlik a nyelvbe (komputer, szoftver, hardver, e-mail, szével, printel, lájkol, trollkodik stb.). Először azt gondolták a nyelvészek, hogy magyarátni kell a számítástechnikát. Már 1986-ban megjelent számítástechnikai magyarázó könyv. De hamar kiderült, ez csak a felszín. A jelenségek mélyebbre hatolnak.

(2) Ugyancsak kezdeti félelmeket váltott ki a helyesírás. Hogy a számítógépes szövegekben nem volt magyar ékezet, csak hullámos vagy kalapos. Hogy az elválasztások rendkívül szerencsétlenül, szabálytalanul sikerültek. Ám ezeken a javuló programok segítettek. Ma sokan elegendőnek érzik a helyesírás-ellenőrző programra való támaszkodást a valódi helyesírástudás helyett. Valószínűleg óriási tévedés.

(3) Az elektronikus szövegszerkesztők nyelvi hatására is hamar fény derült. A számítógépen megnövekedett a kommunikáció, az élőbeszéd jellegű alkalmi, gyors információátvitel is, amelyben nagyon sok a kapcsolattartó (kevés jelentéssel bíró) elem, a rontás (elütés). Tapasztalhatóan csökken a számítógépes szövegek szövegösszetartó ereje. A túlírást és a plágiumot ösztönzi, hogy a szöveg menthető, újra- és átírható, máshonnan átvehető... Érdekes irodalmi, szövegkritikai következmény, hogy az elektronikus szöveg-előállításban eltűnik a kézirat (az első, az eredeti változat).

(4) Új nyelvi világ születik. Elsősorban a társalgócsatornák és a magán villámlevelek szövegében tapasztalhatjuk az új nyelvi jelenségeket: az internetszlang (digilektus)

felbukkanásait, a közlés jelzésszerűségét, az agresszív rövidítéseket, összevonásokat. Egészen sajátos nyelvi jellemzők bukkannak fel. Egyszerre van jelen az alultoldalékolás (Szeretem Mozart, Rajta vagyok MSN), valamint a túltoldalékolás (amerikaiakok). Ha belepillantunk ebbe a szövegvilágba, a hagyományos és új nyelvi változások tömegével találkozunk (köztük olykor még le nem írt nyelvi jelenségekkel is):

- alszás = alvás (tőváltozathoz szabálytalan képzés)
- emléxik = emlékszik (betűkapcsolat más betűvel való helyettesítése)
- beszcsizik = beszélget (igecsonkítással, valamint kicsinyítő és igeképzővel alkotott igealak)
- CC = elektronikus levél küldésénél a másolat neve (angol: carbon copy) (angol eredetű mozaikszó)
- csati = (beszélgető)csatorna (rövidítés)
- dejo = nagyon jó (gondolati egység szerinti egybeírás)
- érdkl = érdekel (mássalhangzó-kihagyás)
- kv = kávé (mássalhangzó-kihagyás)
- hwigény = hardverigény (makaróninyelv: vegyes nyelv + rövidítés)
- ism = ismer, ismerni (rövidítés)
- ismizik = ismerkedik (rövidítés + képzés)
- müxik = működik (helytelen, de analógián alapuló képzés)
- regkód = regisztrációs kód (félmozaikszó)
- bnő = barátnő (közösségi félmozaikszó)
- rulez = kiváló, nagyszerű, szuper (angol eredetű internetes szlang kifejezés)
- ujjmenés = szószátyárság (sajátos szóalkotás)
- szvsz = szerény véleményem szerint (mozaikszó)
- thx = (thanks) köszönöm (nemzetközi rövidítés)
- LSD = látom, sokan dancolnak (látom, nem nagyon beszélgetnek a csatornán, pangás van) (sajátos, közösségi mozaikszó)
- xtra = (extra) különleges, plusz (betűkapcsolat más betűvel való helyettesítése)

(6) Új jel- és képi világ születik. Az új jelvilág a különféle jelkombinációkból (betű, szám, egyéb jelek) születik. f2f = face to face: szemtől szemben (betű-szám helyettesítéssel alapuló rövidítés)

elmondóom = elmondhatom (számmal helyettesített szótag)

f/l = fiú vagy lány? (rövidítések + perjel alkalmazása)

köszö.net = tréfás köszönetnyilvánítás (szóhatár-eltolódás)

Lbeszélget = elbeszélget (az L kiolvasása mint önálló szótag)

+6ott = meghatott (szópótló jelek halmozása)

+szívta = megszívta (szópótló jel)

m1k = megyek (szótagpótló jel)
 sacc/kb = (saccperkábé) körülbelül (perjel használata)
 c6 = chat (angol szó magyar szám kiolvasásával)

A teljes képszerűséget a nonverbális jelek, a mosolyikonok (emotikonok) jelentik, amelyek új lehetőséget nyitnak az érzelmi árnyalásra (az európai írásrendszer kialakítása-kor sokszor próbálkoztak érzelmi jelek bevezetésével, azután maradt a „pont, pont, vesszőcske” stb.). Az internetes szövegben a felkiáltás, túlhangsúlyozás CSUPA NAGYBETŰVEL történik, a kiemelés lehet még az alsó a_lá_hú_zás, a valamilyen okból kerülendő szavak eltorzítása (eufemizmus) a kicsillagozás (s*e*x). Vizsgálatok bizonyítják, hogy az internetes szövegben eltűnnek az írásjelek. Állítólag az üzenet végére kitett pont egy kapcsolat lezárását sugallja, ezért nem használják. Az emotikonok alaptípusa a mosolyjel. Föltehetőleg azért, mert az élőszavas kommunikációban is szinte elkerülhetetlen az odafigyelő, nyitott, mosolygó arc. Aki tehát megalkotta a mosolyikont, egy nagyon ősi antropológiai sajátosságra érzett rá.
 mosoly = :)

A jel 90 fokos elfordítással olvasható, mint a sumer ék-táblák szövege. A mosolyjel fordítottja:

szomorúság = :(

A fokozás halmozással érhető el:

mosoly = :)))) (nagyon mosolyog)

végtelen, határtalan = 8

rózsa = @>;

tévét nézek = >[[]]

Az új, a mobil- és internet-kommunikációba beleszülető korosztály, a Z generáció pedig a legnagyobb természetességgel használja ezt a képrendszert, ami az írásbeliség kezdetét, a képirást idézi fel.

(7) Régi-új szövegtípusok vannak születőben az interneten, illetve a mobilkommunikációban. Gondoljunk csak a különféle, a korábbi Szent Antal-lánchoz hasonló körlevelekre, vagy a táviratok és a képes levelezőlapok átköltözésére. A képes levelezőlapok ráadásul mozgó formában is felbukkantak, és a hagyományos köszöntő alkalmakon túlmenően újabb és újabb helyzetekben is felbukkannak.

Folytatódik (sőt a technikai lehetőségek megnövekedése folytán terjed) az átverés, a becsapás – részben kéretlen levelekkel, részben manipulált dokumentumokkal.

(8) Megjósolható, hogy az internet elmozdíthatja a hagyományos területi és társadalmi nyelvváltozatok rendszerét, sőt a köznyelv helyét akár egy globális nyelv is átveheti. Ez a globális nyelv persze ugyanúgy nyelvváltozatokból épülhet fel, hiszen a netes párbeszéd már ma is nagyon sokféle (tudományosan, módszeresen alig ismert) nyelvváltozatot mutatnak.

(9) Az újabb és újabb nyelvi technológiák (nyelv- és beszéd felismerés, beszéd szintetizálás, fordító, szöveg helyreállító és átalakító programok, GPS-rendszerek) a gondolkodás-nyelvviség új dimenzióiba hatolnak bele, s újfajta ember-gép viszonyt hoznak létre. A ma még sokszor esetenként működő fordító programok ugyan mutatják a gépi nyelvi lehetőségek korlátait, de a technika e téren is fejlődik. Elképzelhető olyan világ, amikor a mindennapi hivatalos kommunikációban nem lesz szükség ma alapvetően lényegesnek gondolt praktikus ismeretekre, mint például idegennyelvtudás, földrajzi tájékozódási ismeret. (Persze meglehet, hogy minden nem valósul meg, hiszen vannak a történelemben visszalépések is.)

(10) A kezdeti megfigyelésektől, elemzésektől eljutottunk odáig, hogy az internet voltaképpen „kihelyezett memória/agy”, amelynek hálózatos-csomópontos fölépítése, kaotikus világa sok tekintetben leképezi az emberi agy (leginkább a fantázia) működését. Valószínűleg ezért olyan vonzó már az első pillanattól kezdve a kisgyerekek számára, s ezért lehet tőle „függőségbe” kerülni.

Kutatásaink, ismereteink mai állása szerint megalkottuk az internet-kommunikáció alapvető jellemzőit bemutató „képletet”:

$IK = 3H + 1I$,
 amelyben a 3 H (hálózat, hipertext, hiperexpanszió), az 1I (interaktivitás).

Ha pedig ezeknek a felismeréseknek a logikus láncolata előttünk áll, megértjük, hogy az írás elején miért jeleztem azt: többről van szó, mint nyelvi változásokról.

A nyelvváltozatok átalakulása

Társadalomtudósnak, nyelvésznek tudományos felelőssége föltenni a kérdést: mi történt eddig a nyelvvel, mi

várható az eddigi ismereteink birtokában? A kérdéshalmazból itt és most bennünket leginkább a nyelvek, nyelvváltozatok jövője érdekel. Például az, hogy az elmúlt 500 év a magyar köz- és irodalmi nyelv létrejöttének jegyében telt el, s ez a folyamat most mintha megtorpanni látszana. Talán hitelesebb, ha a (nyelv)filozófus Nyíri Kristóf (2000. 54.) véleményét idézem:

„Miközben a beszélt – sőt az írott – magyar egyre inkább a világangol hatása alá kerül, és használói által egyre felszínesebben értett keveréknnyelvvé válik, a világangol elsajátítására a lakosság szélesebb köreiben nem kerül sor. Tört angol és keverék magyar egymást feltételezik; anyanyelvünk nem azáltal zagyválódik, hogy túl jól, hanem azáltal, hogy túl rosszul beszélünk angolul. [...] nem lehetséges-e, hogy az irodalmi magyart lassanként regionális nyelvjárások fogják helyettesíteni? Vagy éppenséggel a magyar irodalmi nyelv modernizálását kell helyénvaló célként kitűznünk – a magyar szókinccsnek az információs társadalom igényei szerinti gazdagítását, létrehozva ezzel azt a lehetőséget, hogy a felsőfokú tanulmányok során az angol csak számottevően magasabb szinteken legyen elengedhetetlen –, s megteremtve az olyan innovatív *tudományos miliók* kialakulásának lehetőségét, amelyben a magyar legalább mint második munkanyelv szerepet játszatna? Alighanem ezen utóbbi stratégiát kellene választanunk. Hiszen az olyan személy, aki gazdag és eleven anyanyelvi kultúrában nőtt fel, s a globális angolt második munkanyelvként beszéli, inkább lesz képes bizonyos eltérő gondolati szempontok észlelésére és elemző-kreatív összevetésére, mint az, aki egysíkúbb és egyoldalúbb nyelvi környezetben szocializálódott.”

A nyelvváltozatok ilyen radikális elmozdulására, átalakulására még nem volt példa a történelemben. Hasonló helyzet a középkorban fordult elő Európában. A nyelvek nyelvjárásokban, nyelvváltozatokban éltek. A nyelvek „fölkötti” (valamint a tudományos, hivatali, szakmai) kommunikációt szolgálta a latin mint a lingua franca. Még nem voltak irodalmi, valamint köznyelvek (tudományos szóval standardok). Különléle úton-módon, egymáshoz képest fáziskéséssel, költők, írók, tudósok, könyvkiadók, majd pedig akadémiák közreműködésével létrejöttek a nemzeti nyelvi kultúrák, az irodalmi és köznyelvek, helyesírások. Most egy ellentétes folyamatnak vagyunk a tanúi. A meglévő irodalmi és köznyelvek bomlanak, új (nem standard) nyelvváltozatok jönnek létre (másodlagos írásbeliség, digilektusok, egyszerűsödött nyelvek). Az alakulásváltozás gyors, s ezt most nem

költők, írók, tudósok, könyvkiadók, akadémiák, hanem az ábécé utolsó betűivel jelzett korosztályok (X és Z generáció) alakítják. Jórészt úgy, hogy a korábbi kulturális termékeket nem is ismerik.

Érdeemes lenne sokaknak megismerni Roska Tamás (2004) informatikus professzor véleményét:

„Az információk tengere: holt ismeret. Akkor válik tudássá, ha az információk... egy gondolati keretben helyeződnek el, és ebben helyes eligazodást nyújtanak. [...] Az a paradox helyzet tapasztalható, hogy az internet adta előnyöket leginkább a személyes erőfeszítésben összeszedett, akaraterővel és önfegyelmekkel rendelkező, műveltebb diákok tudják igazán kihasználni. A »folyton böngészők« semmire nem mennek. A böngészés nem helyettesíti a motivált, aktív, személyes és társas ismeretszerzés dinamikáját. [...] Ne tévesszen meg az internet-butuskák (internet dummies) hangossága és felületes erőszakossága...”

Szilvási Csaba az önmagukban is nagyszerű paródiaverseiknek kitalált egy irodalmi sms-nyelvet. Ezzel lényegében létrehozta az írásos internetszlang irodalmi változatát. De ez csak játék, bár ki tudja? A kérdést nyitva hagyjuk.

@zincy fRNc SMSe a má-, a !gyar nyLv éve al@lmá-

most, ?kor az ifjak & a v* szülék
@Z: is ot van már a k&szülék,
s nM fSt ürS f&seGt a f&sege&,
mRt úr l& a RviCSg, s a józan&sz,
jó tanácsot * csak l& mond6ok,
SMS: is csak jót s jól írjatok.

Kazinczy Ferenc sms-e a mából, a Magyar Nyelv Éve alkal-
mából

Most, mikor az ifjak és a vén szülék
kezőben is ott van már a készülék,
s nem fest üres fecsegőt a fecsegés,
mert úr lett a rövidség, s a józan&sz,
jó tanácsot én csak egyet mondhatok:
sms-ben is csak jót s jól írjatok!

SZAKIRODALOM

- Balázs Géza, 1998. Kommunikációs létformák és átcsapások. 125–140. In: *Magyar nyelvkultúra az ezredfordulón. A–Z*, Budapest.
- Balázs Géza, 2001. *Magyar nyelvstratégia*. MTA, Budapest.
- Balázs Géza (szerk.), 2004. *A magyar nyelvi kultúra jelene és jövője I–II*. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest.
- Balázs Géza–Bódi Zoltán (szerk.), 2005. *Az internetkorszak kommunikációja*. Gondolat, Budapest
- Balázs Géza (szerk.), 2011. *Nyelvészetről mindenkinek. 77 nyelvészeti összefoglaló*. (Veszelszki Ágnes: Digitális kommunikáció és nyelvtudomány; Balázs Géza: E-retorika; Bódi Zoltán: Netnyelvészet). Inter, Budapest.
- Balázs Géza–Veszelszki Ágnes (szerk.), 2012. *Nyelv és kultúra. Kulturális nyelvészet*. Magyar Szemiotikai Társaság, Inter, PRAE.HU, Budapest.
- Benczik Vilmos, 2001. *Nyelv, írás, irodalom kommunikációelméleti megközelítésben*. Trezor, Budapest.
- Bódi Zoltán, 2004. *A világháló nyelve*. Gondolat, Budapest.
- Bódi Zoltán–Veszelszki Ágnes, 2006. *Emotikonok. Érzelmekifejezés az internetes kommunikációban*. Magyar Szemiotikai Társaság, 2006.
- David, Crystal, 2001. *Language and the Internet*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Freund Tamás, 1999. A nyírfaaraszoló lepke a jövő reménye. [Freund Tamás agykutató akadémikus tanáraitól, kötődéseiről és a tudomány kihívásairól.] *Magyar Nemzet*, december 24. 19.
- Gerbner, George, 1997. Mozgalom a kulturális környezet védelméért. 15–24. In: Glatz Ferenc (szerk.), 1999. *A magyar nyelv az informatika korában*. MTA, Budapest.
- McLuhan, Marshall, 2001. *A Gutenberg-galaxis*. Trezor, Budapest. (Benczik Vilmos utószavával.)
- Nyíri Kristóf, 2000. Globális társadalom, helyi kultúra. Filozófiai vázlat. 45–64. In: Glatz Ferenc (szerk.), 2000.
- Ong, Walter, 1982. *Orality and Literacy. The Technologizing of the Word*. Meuthen, London – New York.
- Petykó Márton, 2012. Az írott beszélt nyelvtől a spontán írott nyelv felé. 44–52. In: Hattyár Helga és szerkesztőtársai: *A sokszínű alkalmazott nyelvészet*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Roska Tamás, 2004. In: Raffai István (szerk.), *Sorsunk és jellemünk. Kortársak otthonról, közérzetről, jövőképről*. Új Horizont, Veszprém.
- Szilvási Csaba, 2013. *Google és Magoogole fiai. Verses SMS-paródiák*. Minerva.
- Veszelszki Ágnes (szerk.), 2012. *Netszótár. @-tól zukbergetig*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.